

УДК 025.171:026(477-25)ДНПБУ

Наталія Файфер,

зав. відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
канд. філол. наук

Олеся Дроншкевич,

мол. наук. співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Ірина Білоцерківець,

мол. наук. співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Фонд рідкісних та цінних видань іноземними мовами Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: стан і перспективи розвитку

У статті охарактеризовано рідкісні та цінні видання (РЦВ) іноземними мовами, що зберігаються у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського. Автори розкривають особливості формування даного фонду, визначають обсяг колекції РЦВ, описують її за такими параметрами, як тематика, тип, вид документа, його мова, рік видання.

Ключові слова: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, рідкісні та цінні видання, бібліотечний фонд, колекції РЦВ іноземними мовами.

The article is focused on characterizing the rare and valuable editions (RVE), published in different foreign languages, which are reserved in the fund of V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine. The authors highlight the peculiarities of the formation of the fund under study, determine the volume of the RVE collection, and delineate it according to the following parameters: the thematics, a type, a kind of the literary document, its language, and the year of its publication.

Keywords: V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, rare and valuable editions, library fund, volume of the RVE collection in different foreign languages.

Документний спадок з питань педагогіки, психології та освіти є невичерпним джерелом для наукових досліджень вчених-педагогів. З цією метою у Державній науково-педагогічній бібліотеці імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського) сформовано фонд рідкісних і цінних видань (фонд РЦВ) іноземними мовами, значну частину якого становлять документи психолого-педагогічної тематики. Ця колекція є важливим джерелом вивчення розвитку світової науки, освіти та культури. Саме тому збереження та забезпечення користувачам доступу до неї – одне з пріоритетних напрямів діяльності бібліотек освітньої мережі.

Актуальність дослідження. Іншомовні документи психолого-педагогічного та історико-культур-

ного напрямку XVIII – поч. XX ст., які зберігаються у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, є національним культурним надбанням України, унікальною джерельною базою для наукових досліджень, зокрема з питань становлення та розвитку світової науки. Зважаючи на велику соціально-культурну значущість і цінність цих документів, виникає необхідність їх ретельного дослідження та внесення до бази даних Державного реєстру національного культурного надбання. Такий підхід дасть змогу забезпечити єдиний облік пам'яток історії та культури держави, зведення отриманої інформації в єдиному ресурсі, сприятиме виявленню унікальних літературних пам'яток, а також поглибленню наукового вивчення історико-культурної спадщини [4, с. 3].

Вивченням колекцій рідкісних і цінних видань опікується ціла низка вітчизняних вчених, зокрема Г. І. Ковальчук [2; 3; 4], І. О. Ціборовська-Римарович [7], Л. В. Муха [5]. Так, Г. І. Ковальчук у своїх наукових роботах досліджує історію книги та книгознавства, аналізує принципи організації фондів стародруків і рідкісних видань, а також книжкове пам'яткознавство [2; 4].

Мета статті – визначити шляхи надходжень РЦВ іноземними мовами до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та окреслити основні етапи формування цього унікального бібліотечно-інформаційного ресурсу. Для досягнення поставленої мети слід розв'язати такі завдання: дослідити склад й особливості формування колекції РЦВ іноземними мовами, що зберігаються у фонді ДНПБ України.

Об'єктом дослідження є рідкісні та цінні видання іноземними мовами, що зберігаються у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Предметом дослідження – історичні етапи формування фонду іншомовних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, обсяг колекції РЦВ, а також основні параметри, за якими характеризують склад фонду, а саме: тематика, тип документа, вид документа, мова, якою написано документ, рік його видання.

Матеріалом дослідження є РЦВ ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, написані іноземними мовами.

Необхідно зауважити, що незважаючи на вже досить тривале існування у бібліотеці фонду джерел іноземними мовами, спроба їх обліку з метою виявлення унікальних літературних пам'яток і наукового вивчення історико-культурної спадщини здійснюється вперше.

Формування фонду рідкісних і цінних видань ДНПБ України, розкриття його типового складу – все це потрібно розглядати у контексті аналізу фондів Наукової бібліотеки Інституту педагогіки НАПН України та Центральної освітньої бібліотеки Міністерства освіти і науки України.

Як відомо, Наукова бібліотека Інституту педагогіки НАПН України була заснована у 1926 р. як структурний підрозділ Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІП). Вона успадкувала фонд довідково-педагогічної бібліотеки Харківського товариства поширення в народі грамотності (ХТГ). Станом на 1917 р. фонд цієї бібліотеки становив 8645 примірників. У 20–30 роках ХХ ст. бібліотека УНДІП отримує

назву «Науково-педагогічна бібліотека» й стає всеукраїнським інформаційним центром з психолого-педагогічних питань, завдяки чому вона має змогу поповнювати свої фонди за рахунок фахової літератури 30 професійних вітчизняних і зарубіжних періодичних видань.

У 1936 р. фонд науково-педагогічної бібліотеки перевозять до нової столиці України – Києва, куди переїхав УНДІП. Напередодні Великої Вітчизняної війни загальний фонд бібліотеки Інституту педагогіки перевищував 70 000 примірників. На момент передачі фонду УНДІП до ДНПБ України на 1 січня 2000 р. він нараховував майже 350 тис. документів [6, с. 58].

Важливим складником фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського стало книжкове зібрання Центральної освітньої бібліотеки Міністерства освіти України (ЦОБ), заснованої у 1993 р. як структурний підрозділ Інституту змісту й методів навчання МОН України. Згідно з наказом Міністерства освіти України № 128 від 7 травня 1993 р., ЦОБ успадкувала фонд спеціальної педагогічної бібліотеки Київського будинку вчителя, заснованої ще 1923 р. На 1 січня 2000 р. фонд ЦОБ становив понад 120 тис. примірників, 40% якого – фахова література [6, с. 59].

Інформаційний ресурс ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на 1 січня 2013 р. становив 568 369 документів на паперових та електронних носіях інформації, з них майже 90 тис. видань датуються ХVIII–поч. ХХ ст. У зв'язку з браком приміщень і наукових працівників РЦВ іноземними мовами тривалий час залишалися пасивною частиною фонду бібліотеки. Вони були майже недоступні для користувачів.

Відповідно до Інструкції про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання [1], активна робота з розкриття та дослідження фонду РЦВ іноземними мовами ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочалася зовсім недавно, а з вересня 2013 р. раритетні видання стали доступними для користувачів.

Колекція РЦВ іноземними мовами бібліотеки нині налічує 1598 примірників документів, надрукованих у період з 1750-го по 1917 р. включно. Діяльність співробітників відділу наукового формування фонду документів іноземними мовами ДНПБ України спрямована на визначення обсягу іншомовної колекції РЦВ, а також здійснення її аналізу.

Найважливішими характеристиками документного фонду рідкісних видань є: 1) інформативність, тобто здатність фонду бути джерелом інформації для користувачів; 2) акумулятивність, яка полягає у спроможності збирати й накопичувати інформацію, зафіксовану в документах; 3) важливість бібліотечного фонду для користувачів. Тому, на наш погляд, склад фонду доцільно аналізувати за такими параметрами: 1) тематика; 2) тип документа (науковий, навчальний, довідковий тощо); 3) вид документа (книга, брошура, журнал, газета тощо); 4) мова, якою написано документ; 5) хронологічна ознака (рік видання) документа.

Змістовне наповнення фонду РЦВ іноземними мовами ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського можна подати у вигляді діаграми (див. діаграму 1).

Діаграма 1. Склад рідкісних і цінних видань іноземними мовами за змістом

Як видно з діаграми 1, найбільшу частину фонду РЦВ становлять видання з педагогіки, що відповідає фаховому спрямуванню ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Значно менше представлено видань з галузі соціальних і природничих наук, а також художньої літератури.

За допомогою діаграми 2 проаналізуємо співвідношення рідкісних документів, написаних різними іноземними мовами (див. діаграму 2).

З діаграми 2 видно, що у фондах переважають документи, написані німецькою (49%), французькою (27%) та англійською (20%) мовами. Набагато менше тут літератури польською (2%), латинською (2%), італійською та сербськохорватською мовами (по 0,2%).

Діаграма 2. Розподіл рідкісних і цінних видань за мовами

Детальніше глянемо документи, які відносяться до галузі соціальних наук і становлять 19% фонду, адже до цієї підгрупи потрапили найстаріші документи. Майже всі вони датуються XVIII ст. Таких документів у фонді РЦВ іноземними мовами нараховується 8 примірників. Варто зазначити, що найдавнішою книгою тут є *Historia Polona a Lecho ad Augusti II mortem* (G. Lengnich), яка датується 1750 р. Вона була видана ще за життя польського історика, правознавця та політика Готфріда Ленгніха. У ній відображені історичні події у Польщі від найдавніших часів і до завершення правління польського короля та великого князя литовського Августа II.

До рідкісних іншомовних видань належать також: *Caii Velleii Paterculii Historiae Romanae* (1754) – «Історія стародавнього світу» (книга становить собою короткий огляд римської історії від Троянської війни і до 30-х років н. е., в якому детально описано часи Августа у вигляді біографічних нарисів видатних діячів); *Annales de la Petite-Russie ou histoire des Cosaques-Saporogues et des Cosaques de l'Ukraine, ou de la Petite-Russie* (1788) – «Літопис Малоросії або історія козаків-запорозжців та козаків України» (це французьке видання стало першим західноєвропейським твором, присвяченим історії України, зі сторінок якого промовляє щира симпатія автора до України, захоплення героїчною боротьбою козаків за волю); *Oeuvres posthumes de Frédéric II, Roi de Prusse* (1789) – «Посмертні твори Фрідріха II, короля Пруссії» (серед них: «Листи про любов до Батьківщини», «Роздуми про різні способи правління і про обов'язки государів», «Історія

поділів Польщі» та ін.); *Mémoires sur le Règne de Frédéric II, Roi de Prusse (1789)* – «Спогади про правління Фрідріха II, короля Пруссії» (в творі висвітлюється постать державного діяча, який змінив хід історії).

Для ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, яка є головною освітянською книгозбірнею бібліотечної мережі, неабияке значення мають видання фахового спрямування. Так, документи з педагогіки та психології становлять 62 % від загального обсягу фонду РЦВ (див. діаграму 1), зокрема загальної педагогіки, дидактики, історії освіти, освіти в країнах Європи, школознавства, дитячої психології та ін. Наприклад: *Histoire Universelle de la Pédagogie (Paris, 1883)* – «Світова історія освіти», автор якої (J. Paroz) подає історію освіти від стародавніх часів і до XIX ст., порівняльний аналіз освіти в Англії, Франції та Німеччині, знайомить з біографією визначних педагогів; *Selbsttätige Erziehung im frühen Kindesalter (M. Montessori, 1913)* – «Самоосвіта та самонавчання у початковій школі» (у книзі йдеться про систему виховання, що ґрунтується на індивідуальному підході педагога до кожної дитини).

Викликає інтерес видання французькою *L'Éducation des petits enfants par la méthode Froebélienne (Paris, 1913)* – «Дошкільна освіта за методикою Фребеля», в якому представлено спеціальну методику роботи у дошкільному навчально-виховному закладі (методичний посібник розробив німецький педагог Фрідріх Фребель). У фонді зберігаються й інші праці Фр. Фребеля, зокрема: *Menschen-Erziehung (1883)* та *Kindergartenwesen (1883)*, в яких автор наголошує на важливості всебічного розвитку дитини, а також розкриває значення дитячої гри (фахівець зазначає, що гра для дитини – це потяг, інстинкт, основна її діяльність, стихія, в якій вона живе).

Наша книгозбірня може запропонувати користувачам праці німецького педагога, філософа Йогана Фрідріха Гербарта. Насамперед, це *Umriss pädagogischer Vorlesungen (1835)* – «Огляд педагогічних лекцій»; *Allgemeine Pädagogik (1876)* – «Загальна педагогіка», в яких відомий вчений визначає загальну мету виховання, що полягає у формуванні гармонійної особистості; виокремлює основні складові процесу виховання, а саме: керування дітьми, виховне навчання, морально-етичне виховання.

Важливу джерельну базу для наших вчених-дослідників і студентства становлять бібліографічні посібники, педагогічні енциклопедії та

словники, серед яких *Encyklopädie des gesamten Erziehungs- und Unterrichtswesens (1867)* – «Енциклопедія системи освіти», а також педагогічні словники французького педагога Фердинанда Бюісона – *Dictionnaire de Pédagogie (1887)*, *Nouveau Dictionnaire de Pédagogie (1911)*, де подано енциклопедичні дані та термінологію педагогічної галузі.

Необхідно наголосити на багатоаспектному характері фонду РЦВ, адже тут зберігаються видання з усіх галузей знань, а саме: географії, хімії, фізики, математики, філософії. Належним чином представлена суспільно-політична, художня література, зокрема твори класиків світової літератури англійською, французькою, латинською, польською мовами: Вергілія, Горація, Софокла, Франсуа де Ларошфуко, Мольєра, Мішеля де Монтеня, Жана Расіна, Юліуша Словацького, Марка Твена та ін. Унікальними виданнями фонду є переклад роману О. С. Пушкіна «Євгеній Онегін» польською мовою (1902), а також праці великих філософів – Цицерона, Платона, І. Канта, Й. Г. Песталоцці, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо. 3 % фонду РЦВ становлять документи з мовознавства та літературознавства, а саме: цінні наукові видання, словники, енциклопедії, довідники, а також підручники, навчальні посібники з методики викладання іноземних мов: *Gramatyka języka polskiego (E. Ł. Łazowski, 1861)* – «Граматика польської мови»; *Historische Grammatik der englischen Sprache (Fr. Koch, 1882)* – «Історична граматика англійської мови»; *Methodik des deutschen Sprachunterrichts (O. Kobel, 1909)* – «Методика викладання німецької мови»; *Orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache (K. Duden, 1914)* – «Орфографічний словник німецької мови» та ін. Зазначені видання – невичерпне джерело для численних історико-лінгвістичних досліджень.

Анкетування бібліотек ВНЗ III–IV р. а. та бібліотек НАПН України дало змогу з'ясувати, що 16 бібліотек мережі також мають у своїх фондах рідкісні та цінні видання іноземними мовами, загальна кількість яких становить 114 630 документів. В усіх бібліотеках інформацію про РЦВ представлено у традиційних каталогах.

Необхідно зазначити, що в електронному каталозі рідкісні та цінні видання повністю відображено лише в 3-х анкетованих бібліотеках, а саме: бібліотеці ДВНЗ «Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника» (197 прим.), бібліотеці Дрогобицького державного педа-

гогічного університету ім. Івана Франка (40 прим.), бібліотеці Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка (5 прим.). Слід зауважити, що фонди РЦВ частково представлено в електронному каталозі десяти освітянських бібліотек (три бібліотеки лише планують вводити РЦВ до електронного каталогу).

Звичайно, такий стан справ не може задовольняти педагогічну спільноту, адже лише належне представлення РЦВ іноземними мовами здатна забезпечити широке використання цього інформаційного ресурсу користувачами ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Враховуючи велику соціально-культурну значущість зібраних рідкісних і цінних видань, пріоритетним напрямом роботи усіх відомчих бібліотек має стати діяльність, спрямована на поповнення та збереження цієї колекції, забезпечення вільного доступу до накопиченого ресурсу. У зв'язку з цим нашим фахівцям необхідно зосередитися, насамперед, на:

- удосконаленні довідково-бібліографічного апарату;
- бібліографічному опрацюванні книжкових пам'яток;
- введенні вищезазначених документів до електронного каталогу;
- відцифруванні РЦВ іноземними мовами для створення баз даних, маючи на меті зробити їх доступними для освітян (педагогів і науковців);
- популяризації найцінніших книжкових пам'яток фахової наукової літератури [3, с. 50].

За таких умов фонд іншомовних РЦВ Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського зацікавить не лише досвідчених вчених, викладачів і психологів, а й молодих науковців, оскільки унікальні літературні пам'ятки, які є гордістю бібліотеки, й документи можуть слугувати невичерпним джерелом для наукових досліджень з психології, педагогіки та методики викладання іноземних мов.

Список використаних джерел

1. Інструкція про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання : затв. наказом М-ва культури і мистецтв України від 20 листоп. 2001 р. № 708 // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 51. – С. 512. – Ст. 2318.

2. Ковальчук Г. И. Книжное памятниковедение: теоретико-методологические аспекты / Г. И. Ковальчук // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – К., 2005. – Вып. 3. – С. 241–250.

3. Ковальчук Г. И. Теорія та практика роботи з рідкісними й цінними книгами / Г. И. Ковальчук // Наук. праці Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : Пед. думка, 2010. – Вип. 2 : Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку. – С. 46–51.

4. Ковальчук Г. Чи потрібен Україні Державний реєстр книжкових пам'яток? / Галина Ковальчук // Бібл. вісн. – 2012. – № 6. – С. 3–10.

5. Муха Л. В. Колекційні фонди Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського як об'єкт національного надбання: проблема збереженості та перспективи її вирішення / Л. В. Муха // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – № 1. – С. 39–42.

6. Рогова П. І. Рідкісні і цінні видання з педагогіко-психологічних питань у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського / П. І. Рогова, В. А. Зотова // Збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів України: нова політика і нові технології : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20–22 листоп. 2006 р.) / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Х., 2007. – С. 56–67.

7. Ціборовська-Римарович І. О. Книжковий фонд відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерельна база історичних досліджень / І. О. Ціборовська-Римарович // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 52–69.